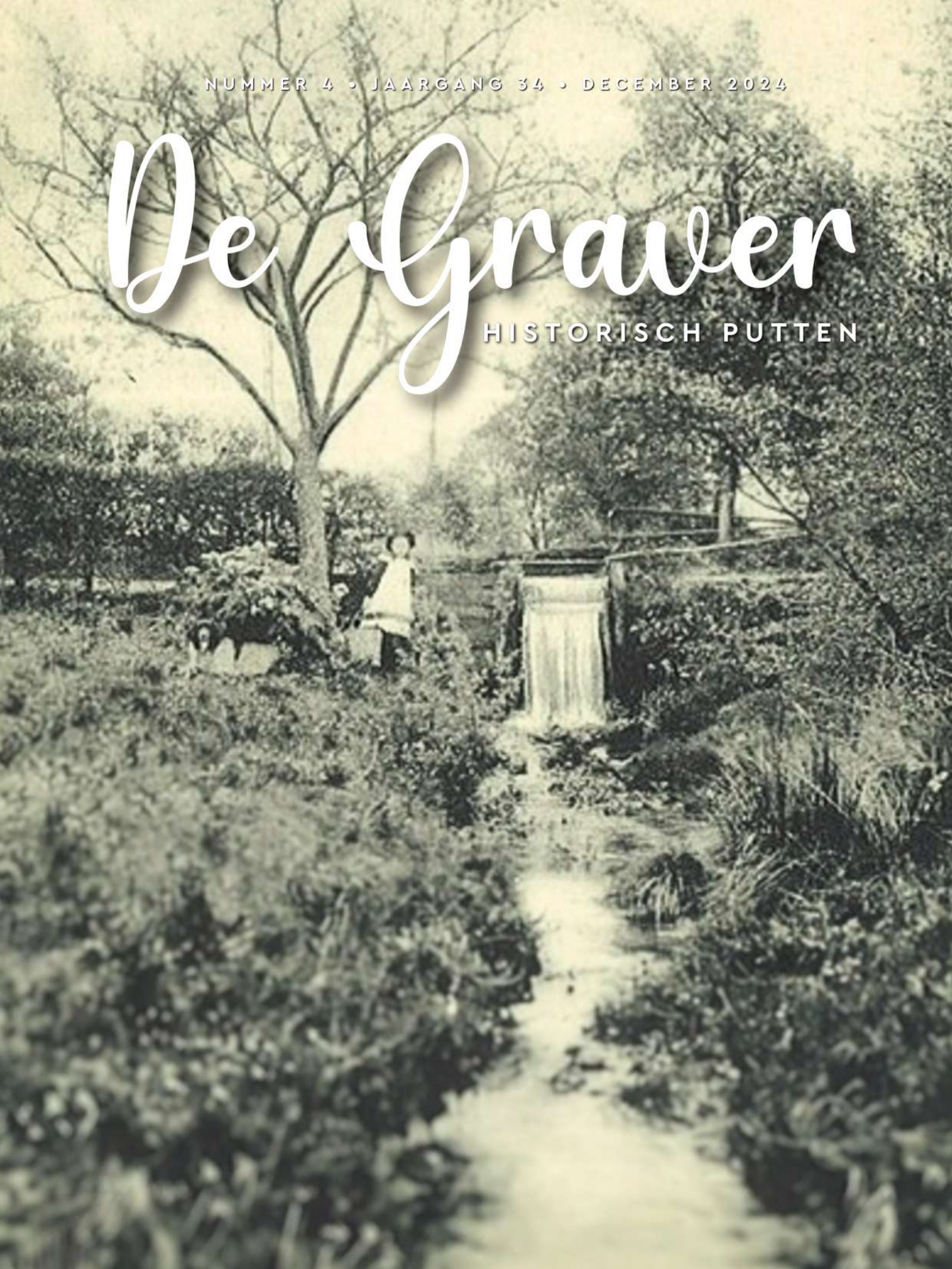

NUMMER 4 • JAARGANG 34 • DECEMBER 2024

De Grauer

HISTORISCH PUTTEN

MOORE MKW

SAMEN ZIJN WE TOEKOMSTBESTENDIG.

Moore MKW heeft als accountancy- en adviesorganisatie alles in huis voor de ondernemer van nu. Met meer dan 1000 medewerkers op 19 vestigingen in Nederland, en ons internationale netwerk Moore, adviseren wij ondernemers bij alle vraagstukken waar zij mee te maken krijgen. Onder het motto 'Samen Toekomstbestendig' willen we bijdragen aan persoonlijk geluk, zakelijk succes én onze samenleving.

**Accountants
Adviseurs**

Midden Engweg 27
3882 TS Putten
T.+31 (0)3 41 35 70 44

GULIKER'S
GAS- EN OLIEHANDEL BV

Wij stoppen er
graag onze energie in!

- Gemakkelijk betalen met uw pinpas.
- 24 uur per dag, 7 dagen per week.
- Leaserijder? Bij ons kunt u ook met de Travelcard en Multitankcard tanken.

**Altijd voordelig
een volle tank!**

BRANDSTOF

GAS

OLIE

Ambachtsstraat 16 | 3882 BB Putten | 0341- 36 99 00 | www.gulikerputten.nl

H. van Hunen

**SERVICE OP NIVEAU KRIJGT U
BIJ ONS AL 85 JAAR KADO**

**SCHERPE PRIJZEN!
GRATIS BEZORGD!
EIGEN TECHNISCHE DIENST!**

Bakkerstraat 17 - Putten - Steenstr.11 Arnhem - www.vanHunen.nl

Inhoud

Van de voorzitter	4
Herinneringen aan... De Huifkar	5
Museum De Tien Malen	8
Museumboerderij De Mariahoeve	12
Recept: Erwtensoop	14
Nieuws vanuit het PCEP	15
Kort nieuws & berichten van lezers	17
Van de penningsmeester	18
Terugblik najaarsbijeenkomst PHG	20
Geef deze gezichten een naam	23
Putters Praoten	26
Jan van de Kraats: De Renselerberg en Ridderwal	28
Tot slot.... van de redactie	36
Colofon	36

Op de cover: Waterval bij Schoonderbeek

Van de voorzitter

Wanneer deze Graver bij u op de mat valt, is dit alweer het laatste nummer van 2024. 2024 zal de annalen ingaan als een in vele opzichten bewogen jaar. De redactie heeft er ook ditmaal een aansprekend nummer van weten te maken met een grote diversiteit aan onderwerpen.

Luchtige onderwerpen zoals het stukje Putters Praoten van Johan Grift treft de lezer erin aan, maar ook het dieper gravende stuk van Jan van de Kraats over de Renselerberg en de Ridderwal. Bij uitstek geschikt om de inhoud ervan op een lange winteravond tot zich te nemen. Wat erg aanslaat, zijn de interviews. Deze keer met Henk van Emous over De Huifkar, een gebouw met een geheel eigen geschiedenis.

De beide musea hebben opnieuw voor kopij gezorgd, waarbij De Tien Malen ook vooruitkijkt naar 2025. Met deze opsomming ben ik niet volledig. Ik hoop dat u de door mij niet genoemde artikelen eveneens gaat lezen!

We mogen terugzien op een goed jaar wat het aantal donateurs van het PHG betreft. Zo'n vijftig (!) nieuwe donateurs hebben we in kunnen schrijven. Naar we hopen, zet deze trend zich in 2025 voort.

Rest mij u allen gezegende Kerstdagen en een goede jaarwisseling toe te wensen!

Met vriendelijke groet,
Jan N. van den Hoorn

Herinneringen aan...

DE HUIFKAR: VAN SCHOOL TOT LEVENSHUIS

Tekst: Bert Klompenhouwer / Marja van de Klok - Schipper
Fotografie: Archiefbeelden / eigen foto's / Winkelcentrum Putten

Het podium is een bar geworden en de formica tafeltjes staan nog steeds op zolder. Op de plek van de huidige parkeerplaats was vroeger een schoolplein en bouwland/moestuin.

We zitten aan de koffie met de bevlogen ondernemer Henk van Emous (58) in een van de zalen van De Huifkar. Na 35 jaar draagt het echtpaar Van Emous het ondernemerschap over aan een nieuwe eigenaar: Derk Voormolen. Derk zal voorlopig doorgaan met het bestaande concept. Het gebouw van het huidige partycentrum en pannenkoekhuis De Huifkar aan de Kerkstraat 67 te Putten kent een rijke historie.

Het pand aan de Voorthuizerstraat (nu Kerkstraat) werd in 1902* in opdracht van de in 1899 opgerichte 'Vereeniging voor Gereformeerd Onderwijs in de gemeente Putten' gebouwd. Deze schoolvereniging had in de buurtschap Hoef enige jaren daarvoor een bijzondere school gesticht en er was behoefte aan een tweede christelijke school in het dorp. Op 1 april 1903 werd de school 't Dorp' geopend aan de Voorthuizerstraat (nu Kerkstraat) met bijna 80 leerlingen, waarvan 30 uit het weeshuis. De school bestond uit drie lokalen en een gang. Het schoolhoofd woonde in het voorhuis van de school. Na de eerste schoolhoofden dhr. A. Veefkind en dhr. J. Koelewijn, kwam begin 1948 dhr. L.C. van Dijk met zijn gezin uit Friesland naar Putten. In 1958 werd achter de school de nieuwe Da Costaschool gebouwd (1958-2003). De eerste steen bij de bouw werd gelegd door dhr. Van Dijk.

DE HUIFKAR, VOORHEEN HET JEUGDHUIS

Begin jaren '50 fungeerde het gebouw tevens als onderkomen voor de Puttense gemeenteraad. In 1957 werd de gereformeerde kerk eigenaar van het gebouw en werd het weer als Jeugdhuis geopend. Het echtpaar Rie en Gerrit Hop-Dokter zwaaide er de scepter tot 1968. In die tijd werd het gebouw verhuurd voor vergaderingen en andere samenkomsten. Maar vooral was er in de weekenden vermaak voor de Puttense jeugd, met een potje schaak en spelletjes zoals sjoelen of voetbalspel. Later nam de familie Van de Peppel het beheer over en in 1975 werd het pand eigendom van dhr. K. Foppen, die er een jaar lang de 'Hummel Bar' exploiteerde. In 1976 nam de Exploitatie Maatschappij Putten B.V. de zaak over. In die jaren was 'De Bottelier' erin gehuisvest. Een jaar later kreeg de firma Ruiter en Van Os het gebouw in handen. Bij een grondige verbouwing werden er twee zalen gecreëerd (boven en beneden) en nam de fam. Hop het opnieuw in beheer. Met een grote zaal bood het Jeugdhuis plaats aan zo'n 250 personen voor allerlei festiviteiten en werd het voorste gedeelte gebruikt voor de jeugd om zelf partijtjes te houden. Burgemeester Quarles van Ufford (1949-1978) verrichtte de opening van het vernieuwde Jeugdhuis.

In 1988 werd het pand aangekocht door de fam. Van Elten, waaronder dochter Martha en schoonzoon Henk van Emous. Zij zorgden ervoor dat er weer een frisse wind door De Huifkar ging waaien. Zo volgden diverse aanpassingen/verbouwingen aan het gebouw, zoals in 1997 een nieuwe vleugel met uitgebreide keuken, nieuwe toiletgroep en magazijn. In 2006 zijn Martha en Henk gestart met het pannenkoekhuis zodat men zich ook meer op de toeristische markt kon gaan richten. De laatste verbouwing van de zaal was in 2011 waarbij de grote zaal een complete restyling onderging en in 2013 volgde de bovenzaal 'De Ranch'. In 2017 kwam er een nieuwe speeltuin bij het restaurant en een mooi terras bij de zaal, waar nu al meerdere huwelijken zijn gesloten. Door de jaren heen is er in het partycentrum van alles georganiseerd. Voor vele Puttenaren is De Huifkar een begrip en dé locatie waar je naartoe gaat om je bruiloft of jubileum te vieren. Van jong tot oud worden er verjaardagen gevierd, soms is de zaal net een Amsterdamse kroeg of later weer een dancing met volop feestvierende mensen op de dansvloer.

DE HUIFKAR ORGANISEERT

In alle fasen van het leven kan men bij De Huifkar terecht; het is een 'levenshuis'. Naast feestelijke aangelegenheden als bruiloften en kraamfeesten kan men er ook uitstekend terecht voor afscheidsbijeenkomsten of uitgebreide condoleances.

Naast familiebijeenkomsten organiseert De Huifkar ook regelmatig feesten. Naast de zeer populaire danceparty's is het de locatie voor de Puttense Pub quiz en Puttense haringparty. De zaal werd eens ingericht voor een darttoernooi en in 2018 werd de parkeerplaats zelfs omgetoverd tot kortstondige ijsbaan.

CORONATIJD

Tijdens de corona lockdowns moesten restaurants en cafés de deuren grotendeels sluiten om verdere verspreiding van het coronavirus zoveel mogelijk te voorkomen. Ondanks de steun van de overheid heeft men deze periode als een zware, onzekere tijd ervaren. Deze episode is voor de familie Van Emous mede aanleiding geweest om verder na te denken over de toekomst en het bedrijf. Henk en Martha zijn blij met de nieuwe eigenaar, Derk Voormolen, onder wiens leiding de toekomst van De Huifkar is verzekerd.

De koffie is op en we bedanken Henk van Emous voor het open gesprek en de interessante informatie. Hij heeft zoveel herinneringen over de afgelopen 35 jaar!

** Bij de laatste verbouwing in 2013 van "de Ranch" trof men een handtekening op de balk aan van een van de timmerlieden "Hendriksen 1902".*

MUSEUM De Tien Malen

Tekst: Peter Vink
Fotografie: Marieke Grift

TERUGKIJKEN EN VOORUITZIEN MET MUSEUM DE TIEN MALEN

Al we als vrijwilligers van het museum De Tien Malen terugkijken op 2024 dan vallen diverse positieve ontwikkelingen op:

- Het bezoekers aantal ligt dit jaar zo'n 50% hoger dan in 2023. We verwachten ruim boven de 3000 bezoekers uit te komen dit jaar.
- Voor het eerst sinds enkele jaren konden we in het najaar weer volop scholen ontvangen. We lieten kinderen kennismaken met het museum door hen diverse activiteiten te laten doen als museum assistent.
- Eind september mocht wethouder Sander van Nieuwenhuizen de kleine vaste expositieruimte openen waarin aandacht geschonken wordt aan de oktoberrazzia, ingericht door de Stichting Oktober'44. De expositie in woord, beeld en geluid maakt grote indruk op bezoekers uit Putten maar ook van daarbuiten. We zijn dankbaar dat we deze emotionele periode uit de Puttense geschiedenis een vaste plaats kunnen bieden in het museum.
- We hadden afgelopen jaar voor het eerst een grote collectie op bruikleen ingehuurd van derden, namelijk Velorama fiets-museum in Nijmegen. Daar hangt een flink prijskaartje aan, maar de bezoekersaantallen ontwikkelden zich mede door deze tijdelijke expositie over de geschiedenis van de fiets ook positief.
- Ook een positieve beoordeling van bezoekers kreeg het project van de Puttense kunstenaars Oud versus Nieuw. Dank aan de deelnemende kunstenaars.
- Dank aan de Lions Club Putten "Arkemheen". Zij zamelden ruim €5.500,- in via een deelname aan een oldtimerstour. Het geld is bestemd voor de inrichting en opzet van de tijdelijke exposities in het museum.
- We hebben wel vaker gemeld dat we het museum zouden willen uitbouwen om aandacht te schenken aan (bijvoorbeeld) het verhaal van Putten uit de periode 1945 tot heden, en aan het verhaal van het landgoed Schovenhorst. We zijn nu zover dat er stappen gezet zijn. Er liggen tekeningen die besproken worden met betrokken partijen.

- In de periode van 11 december tot en met zaterdag 4 januari is het museum geopend en kunt u een Kerstexpositie bewonderen van Karin de Wit uit Amersfoort.
- Tenslotte kunnen we melden dat een aantal collega's volop aan de slag zijn met de voorbereidingen voor de tijdelijke expositie in 2025. Die zal volop in het teken staan van "80 jaar leven in vrijheid". In de aankomende maart-editie van De Graver zullen we daar uitvoerig bijilstaan.

Gaat alles dan goed in het museum ??? De eerlijkheid gebied te zeggen dat dat niet het geval is. Zo liggen we nog steeds in de clinch met de Museumvereniging, die ons in een audit het vuur zeer na aan de schenen legt en op dezelfde wijze behandelt zoals het Rijksmuseum. Voor deze kwestie hebben we de hulp ingeroepen van Erfgoed Gelderland. Daarnaast hebben we in het bestuur enkele mutaties gehad en zijn er enkele bestuursleden binnenkort aftredend. Het zoeken naar en vinden van kandidaten voor bestuursfuncties vergt geduld en wijsheid.

OORLOGSERFGOED VOOR MUSEUM DE TIEN MALEN

Museum De Tien Malen in Putten houdt in 2025 een tentoonstelling over 80 jaar bevrijding en vrijheid in Putten. Helaas heeft het museum weinig historische voorwerpen met betrekking tot dit onderwerp in haar eigen collectie. Daarom doet het museum een beroep op u!

LEER DANS LEEF LACH VOEL

ZING MEE

met Theater Stroud

www.theaterstroud.nl

Gert van Beek, vrijwilliger bij De Tien Malen, vertelt dat er met name gezocht wordt naar voorwerpen, documenten, foto's en andere materialen die specifiek met Putten te maken hebben. Stel, u heeft nog spullen of papieren over de bevrijding en de wederopbouw van Putten in uw bezit en u wilt dat deze bewaard blijven voor de toekomst. Waar kan dat dan beter dan in een museum? Of u heeft als kind na de bevrijding hulp gekregen? Het museum is benieuwd naar uw herinneringen.

De werkgroep die de expositie in Museum De Tien Malen voorbereidt en waarvan Gert de voorzitter is, heeft een aantal thema's geselecteerd waar historische materialen bij gezocht worden: de bevrijding van Putten en de (Canadese) bevrijders in april 1945; de viering van de bevrijding in Putten; de periode na de bevrijding, de wederopbouw en de hulp van andere gemeentes en diverse organisaties; de huidige vrijheid in Putten. Gastvrijheid van 1940 tot nu. Van de evacués uit Nijkerk tot de opvang van de vluchtelingen uit Oekraïne.

VETERANEN

Naast deze thema's rondom de Tweede Wereldoorlog willen we ook aandacht schenken aan Puttenaren die naar Nederlands-Indië gingen. Maar ook aan Puttenaren die hebben deelgenomen aan militaire vredesmissies. Graag komt Gert namens het museum in contact met Puttense veteranen of hun familieleden.

SCHENKEN OF LENEN

U kunt materiaal aan het museum schenken, maar het is goed om te weten dat we ook graag spullen in bruikleen krijgen. U doet dan geen afstand van uw eigendommen, maar u leent ze uit voor de periode van begin maart 2025 tot en met begin november 2025. Hiervoor wordt een bruikleenovereenkomst opgesteld. Ook hiermee zou u ons geweldig goed helpen.

Denkt u dat u ons kunt helpen? U bent van harte welkom op de inleverdagen van museum De Tien Malen op donderdag 12 december 2024 en donderdag 16 januari 2025 van 14:00 tot 16:30 uur op de Garderenseweg 97 in Putten. Als u iets heeft dat voor ons interessant kan zijn en u bent niet in de gelegenheid om te komen, mail dan naar gertvb@outlook.com of bel 06-25081813 voor een afspraak in het museum of bij u thuis.

Woonden uw ouders (of vrienden of kennissen) in Putten vraag hen dan ook eens of ze ons kunnen helpen aan materiaal voor de tentoonstelling.

Alvast hartelijk dank!

Museum De Tien Malen in kerstsfeer

Vanaf woensdag 11 december
tot en met zaterdag 4 januari '25

is het museum **geopend** met een
Kerstexpositie van Karin de Wit uit Amersfoort
met het thema:

'De vele gezichten van de kerstgroepen'

Data en openingstijd:

11, 12, 13 en 14 dec.

18, 19, 20 en 21 dec.

23, 24, 26 (2e kerstdag), 27 en 28 dec.

30 dec. en 2, 3, 4 jan.

Openingstijd: 13:00 – 16:00

Tijdens de openingsdagen is de expositie van Okt 44 in het museum ook te bezichtigen.

Informatie zie website: www.detienmalen.nl

MUSEUMBOERDERIJ *Mariahoeve*

Tekst: Gerard van Eijden

VRIJWILLIGERS

Les één in elke managementcursus: verreweg de belangrijkste onderdelen van een organisatie zijn de mensen. Zij houden de zaak draaiende, zorgen voor vernieuwing en voor klanten. Dat geldt ook voor de Mariahoeve. Daar vormen, naast de beheerders, de vrijwilligers de solide basis waarop ons museum floreert.

Het blijft verbazingwekkend hoeveel tijd en energie mensen in vrijwilligerswerk kunnen steken. Zonder dat daar een beloning in de vorm van euro's tegenover staat. Als je ziet hoe het clubje Harde Werkers twee keer in de week in de weer is om het hele terrein van de Mariahoeve toonbaar te houden. Hoe Koos bijna in zijn eentje het bos, achter op het terrein, heeft schoongemaakt zodat daar een "boerenbelevingspad" kan worden aangelegd. Of hoe de horecamedewerkers zich uit de naad lopen om een vol terras en een schenkerij van "Warm gerookte zalm" of van een "Broodje De drie gezusters" te voorzien. En hoe de gidsen dit jaar ruim 7000 mensen het prachtige verhaal van de drie gezusters hebben verteld. En vele schoolkinderen hebben leren boontjes te leggen, koeien te melken en te schrijven met een kroontjespen. Het was dit jaar een drukte van belang. En toch kreeg Gijs de Vries, de coördinator van de gidsen, elke maand het rooster weer rond.

Maar waarom doen mensen dat? Waarom blijven ze niet lekker thuis, lezen de krant, geven de geraniums water en kijken elke avond naar "Goede tijden, slechte tijden"? Natuurlijk vindt iedere vrijwilliger het belangrijk dat het verhaal van Geertje, Steventje en Maria verteld kan blijven worden. Een verhaal van sober leven, dicht bij de natuur, maar vooral ook vol met tevredenheid.

Wat de meeste vrijwilligers echt motiveert, en dan praat ik ook en vooral namens mijzelf, is het contact met andere mensen. Het sociale verhaal dus. Dat lukt bij de Mariahoeve geweldig goed. Gidsenvergaderingen mag je, afgemeten aan de bulderende lachsalvo's, altijd als zeer gezellig beschouwen. In de keuken wordt heel veel afgelachen om heel slechte grappen. En over wat er in het koffiehok van de Harde Werkers allemaal wordt besproken, zou zelfs een talentloze schrijver een bestseller kunnen schrijven.

Kortom, de vrijwilligers op de Mariahoeve doen dit vooral, omdat ze het leuk en gezellig met elkaar vinden. Moeilijker kunnen we het niet maken. Natuurlijk hebben we nieuwjaarsborrels. Hebben we een leuk uitje naar een collega-museum, inclusief busreis, sherrystop en lekker eten. En proberen we steeds te benadrukken dat het werk van de vrijwilligers erg gewaardeerd wordt. Maar waar de waardering voor elkaars werk echt in zit, en nu komt de dominee in mij naar boven, is dat we het vooral samen leuk willen maken. Dus accepteren we dat we allemaal verschillend zijn en dat we over veel dingen anders denken. Dat we beseffen dat die verscheidenheid ook een kracht is. En dat vooral de doelstelling om de Mariahoeve in stand te houden, ons bindt!

Life is
always better
WITH A
smile

BIJ ORTHODONTIEPRAKTIJKEN PUTTEN
HELPEN WE JE DESKUNDIG AAN EEN MOOI GEBIT

Orthodontiepraktijk Putten
Dorpstraat 113
3881 BC Putten

T 0341 353595
E receptie@orthodontieputten.nl
I www.orthodontiepraktijkputten.nl

Recept

ERWTENSOEP

Door: Bertha van Renselaar

INGREDIËNTEN

- 500gr spliterwten
- 1 prei
- 2ltr. water
- 2 bouillonblokjes
- 250gr knolselderij
- 1 winterwortel
- 1 aardappel
- 1 rookworst
- 300gr schouderkarbonade
- 1 laurierblaadje
- Paar takjes selderij
- 1 ui

Bereiding:

Breng het water met de bouillonblokjes, erwten en laurierblad aan de kook, voeg dan de schouderkarbonade toe. Laat dit ongeveer één uur koken en roer af en toe door. Schil ondertussen de wortel, aardappel en knolselderij en snijd fijn. Was daarna de prei, pel de ui en snijd deze fijn. Hak de selderij in grove stukken.

Controleer na een uur of de erwten zacht zijn en makkelijk uiteen vallen. Haal de karbonade uit de pan, verwijder het bot en snijd het vlees in stukjes. Voeg samen met de gesneden groenten toe aan de erwten. Laat daarna zachtjes doorkoken tot alles gaar is. Voeg de gesneden rookworst toe en warm alles nog even goed door. Let wel op, de soep kan snel aankoken aan de bodem van de pan! Breng de soep op smaak met zout en peper en serveer met brood of/en roggebrood met spek.

Tips:

Spliterwten kan je direct verwerken in de soep. Normale erwten dienen eerst een nacht geweekt te worden. Voor nog meer smaak kan je ook speklappen toevoegen. De soep is een dag later nog lekkerder, bewaar het wel in de koelkast. Je kunt de soep ook goed invriezen.

Vroeger werd in plaats van schouderkarbonade pootjes, oren en staart van het varken gebruikt. Er zijn nog maar weinig slagers waar je dit kunt kopen en veel mensen vinden het idee ook niet erg smakelijk. De boeren lieten vaak zelf een varken slachten en er werd niets van weggegooid, dus ook niet de oren en de staart. Het vet wat hieraan zat gaf de soep extra smaak. Ook werd het weinige vlees dat eraan zat in de soep gebruikt.

PLATFORM
CULTUURHISTORISCH
ERFGOED
PUTTEN

PCEP

Tekst: Johan Grift

Op onze bijeenkomst van dinsdag 5 november kregen wij bezoek van mevrouw Else Gootjes en Henriëtte Kos van Erfgoed Gelderland. Zij doen in opdracht van de gemeente Putten onderzoek naar een Historisch centrum in Putten en hebben de afgelopen tijd gesproken met alle deelnemers van het PCEP afzonderlijk. In deze gezamenlijke bijeenkomst hebben zij ons geïnformeerd over de uitkomst van de individuele gesprekken die zijn gevoerd. Tijdens de bijeenkomst hebben we kunnen benoemen, wat wij, ongeacht de uitkomst van het rapport, belangrijk vinden als PCEP voor de toekomst.

Het PCEP is nog in de opbouwfase. De fundering staat maar er moet nog verder worden gebouwd om het PCEP zichtbaarder te maken bij de lokale bevolking. We zijn blij dat we ons tijdens de goedbezochte zomermarkten, braderieën, Spot on Putten, het Oogstfeest en de Ossenmarkt, voor het eerst dit jaar, als PCEP hebben gepresenteerd. Wat tijdens het gesprek met Erfgoed Gelderland duidelijk werd, is het ontbreken van een eigen onderkomen als broedplaats voor ons cultuurhistorisch erfgoed. Vooral bij Oktober 44 en het Puttens Historisch Genootschap bleek tijdens de bijeenkomst met Erfgoed Gelderland dat hier grote behoefte aan is. Zij hebben immers geen eigen onderkomen. Als voorbeeld werd genoemd de Vereniging Historisch Ermelo. Zij hebben zo'n eigen honk, dat naar volle tevredenheid wordt gebruikt.

Duidelijk werd ook dat de behoefte bij de PCEP-participanten verschilt. Bij partijen die al een eigen locatie hebben, zoals Tien Malen, Mariahoeve, Molen 't Hert, Schovenhorst en Het Stoomgemaal, is er minder behoefte aan een Historisch centrum dan bij Oktober 44, Bekenstichting en het PHG.

Waar bij laatstgenoemde partijen grote behoefte aan is, is een plaats waar de PHG-werkgroepen hun werk kunnen doen. Waar alle PCEP-participanten terecht kunnen voor vergaderingen, workshops en andere activiteiten die nodig zijn om het werk van alle erfgoedpartijen beter tot zijn recht te laten komen en waar de lokale bevolking en de toeristen makkelijk binnen kunnen lopen om informatie.

Verskillende opties voor zo'n onderkomen zijn besproken, zelfstandig of in samenwerking met andere partijen zoals bijv. bibliotheek, welzijn etc.

Samengevat: Henriëtte en Else van Erfgoed Gelderland gaan nu met de uitkomst van dit gesprek hun onderzoek voor de gemeente afronden. Zij verwachten het rapport begin december te kunnen presenteren bij de gemeente. Wij hopen met hen en de gemeente dat er de komende tijd iets moois mag voortkomen uit hun onderzoeksrapport en misschien wel het belangrijkste dat de politiek met ons mee wil denken en ons hierin zal steunen.

De fundering staat en nu verder bouwen!

DE PARTICIPANTEN IN HET PCEP ZIJN:

Puttens Historisch Genootschap • Museum Boerderij Mariahoeve • Museum De Tien Malen
Stichting Oktober 44 • Landgoed Schovenhorst • Putter Stoomgemaal • Bekenstichting
Molen 't Hert

Ook voor vergelijkbare organisaties geldt dat zij zich kunnen aanmelden via secretaris@phg-putten.nl

van de Mheen

Grondwerken b.v.

- afvalinzameling en verwerking
- verhuur containers (afval-, opslag- en rolcontainers)
- zand-, grind-, mijnsteen- en gebroken puinhandel
- grond- en sloopwerken
- verhuur grondverzetmachines, mobiele zeef en puinbreker

Tel 0341-356050

3882 NH Putten

Stenenkamerseweg 20

info@vandemheengrondwerken.nl

www.vandemheengrondwerken.nl

WIJ MAKEN GESCHIEDENIS
Bouw jij met ons mee?
T. +31 341 353 829 E. info@jansentechniek.nl

KORT NIEUWS PHG

& berichten van lezers

WIE ZIJN DEZE MENSEN?

Uit de nalatenschap van Johannes van Hell heeft het PHG vele boeken en documentatie over Harderwijk en Putten mogen ontvangen.

Verder een foto (formaat 30x40 cm) van een gezin of familie. Wie herkent deze personen op deze foto en weet er meer over te vertellen?

Uw reactie kunt u mailen naar:
secretaris@phg-putten.nl

PLAGGENHUTTEN

Beste mensen, met belangstelling heb ik De Graver van juni 2024 gelezen. Over het plaggenhutten-onderzoek kan ik nog aanvullende informatie geven. Op de foto's "Terug van plaggensteken" en "Putten aan de arbeid" staan de grootouders van mijn echtgenote G. Schipper- van den Hoorn. Het zijn: Jacob van den Hoorn, geboren op 2 februari 1882 en

overleden op 8 maart 1955 en zijn echtgenote Evertje van Dijkhuizen, geboren 20 december 1888 en overleden 24 januari 1961. Tevens doe ik u hierbij een foto toekomen van het interieur van hun "Binnenhuisje op de heide".

Met vriendelijke groeten,
Wim Schipper

Van de penningmeester

Tekst: Aart van de Mheen

Omdat het donateurbestand sterk vergrijst hebben we deze zomer een wervingsactie gehouden op de zomermarkten, braderieën, evenementen en tijdens lezingen. Dit heeft inmiddels ruim 50 nieuwe donateurs opgeleverd, waar we erg blij mee zijn.

De ervaring leert dat je het Puttens Historisch Genootschap en haar activiteiten duidelijk onder de aandacht moet brengen en mensen echt moet aanspreken en vragen, want ze komen vrijwel nooit uit zichzelf om zich aan te melden. Het aanbieden van een boek(je) of een exemplaar van de nieuwe Graver blijkt een goed hulpmiddel te zijn. Vandaar onze vraag of u deze Graver ook als hulpmiddel wilt gebruiken om nieuwe donateurs te winnen. Mocht u hiervoor meerdere exemplaren willen ontvangen dan horen wij dat graag. U mag ze ook gelijk afhalen in onze boekwinkel Dorpsstraat 23.

Voor de rest is de financiële positie van het PHG gezond en dit biedt perspectief voor een goede ondersteuning voor de beide musea en de overige activiteiten van het PHG.

Voor informatie of aanmeldingen kunt u de website www.phg-putten.nl raadplegen of mailen met penningmeester@phg-putten.nl. Bellen met 06-13173005 mag ook.

Simon
ADVIES

Bruno Fabriciusstraat 38
3881 CM Putten
Tel. 0341-351759

Fax 0341-361511
www.simonadvies.nl
info@simonadvies.nl

Adfiz
Adviseurs in Financiële Zekerheid
Beleggen met maximale zekerheid
in pensioen, vermogen en schuldsituatie

BERT SIMON
GECERTIFICEERD
FFP
FINANCIËEL PLANNIER

Bij ons werkt een
**Erkend
Hypotheek
adviseur**

HYPOTHEEK • PENSIOEN • VERMOGENSBEHEER • BANKSPAREN • VERZEKERINGEN

MANUFACTUREN MAGAZIJN
A. VAN GANSWIJK
 en ZOOH
 Dorpsstraat 2
 Tel: 22 PUTTEN
Speciale Afdeling Dames Heeren
 Kinderconfectie

VAN GANSWIJK
 DAMES- & HERENMODE
 WWW.VANGANSWIJK.NL

SINDS 1840 GEVESTIGD DORPSSTRAAT 1 3881 BA PUTTEN 0341-351424

VAKKUNDIG **KWALITEIT** **SERVICE**

Welkom

van den BERG'S
 optiek

Kerkstraat 11, 3882 BM Putten
 Telefoon 0341-351564
 www.vandenbergoptiek.nl

Bezoek ons ook op Facebook

Terugblik Najaarsbijeenkomst

'PUTTEN, KUNSTENAARS EN HET VERZET'

Tekst: Marja van de Klok - Schipper, namens het bestuur PHG

Evert Hendrik de Graaf heeft nauwelijks introductie. Wie op de Veluwe kent deze 'historicus van Putten' niet? De voormalig geschiedenisleraar en oud wethouder onderzoekt de geschiedenis van het dorp met speciale aandacht voor de Puttense razzia en de gevolgen hiervan. Het is baanbrekend wat De Graaf heeft ontdekt over de verzetsmensen. Daarnaast vindt hij het ontzettend leuk om aan kennisoverdracht te doen.

Vanavond hebben we Evert te gast in De Aker. De zaal Groot Spriel is ruim bezet met aandachtig publiek. Na een introductie door de voorzitter krijgt De Graaf het woord.

TIJDSBEELD

Om te weten hoe de Tweede Wereldoorlog is begonnen, moeten we eerst teruggaan naar de Eerste Wereldoorlog. Er was sprake van politieke instabiliteit door het uiteenvallen/ten einde lopen van enkele grote (keizer)rijken: het Ottomaanse Rijk, het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije, tsaristisch Rusland en het einde van het Duitse keizerrijk. De eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog vinden in Europa diverse socialistische omwentelingen plaats. Ook in Nederland dreigt in 1918 een 'revolutie'. In de jaren twintig is sprake van economisch herstel en optimisme. Voorstellen tot ontwapening en de opkomst van de Volkenbond bevorderen dat optimisme. Na de beurskrach van 1929 breekt echter een economische wereldcrisis uit, die ook in Nederland grote gevolgen heeft. De opkomst van het nationaalsocialisme en fascisme en de toenemende herbewapening leiden tot oplopende internationale spanning. Kunstenaars zochten, geheel in lijn met de rond 1900 heersende opvattingen, naar de puurheid van het landleven en de ongerepte natuur op bijvoorbeeld de Veluwe; Nunspeet bijvoorbeeld was een echte kunstenaarskolonie; vanaf 1880 streken hier vele kunstschilders neer.

VIER PUTTENSE KUNSTENAARS

In de jaren na het einde van de eerste Wereldoorlog in 1918 vestigden zich in Putten ook een aantal kunstenaars. Het is heel bijzonder dat de vier kunstenaars, die allen beïnvloed werden door het communisme, in het calvinistische Putten neerstreken. Ze voelden een verwantschap met de hardwerkende boeren en bosarbeiders, die een armoedig bestaan leidden en 'in het zweet huns aanschijns' de kost moesten verdienen.

Eduard Hellendoorn (1912 – 1941), pionier van het verzet. Eduard (ook wel Ward genoemd) raakte betrokken bij de Februaristaking en stelde een petitie op tegen de Jodenvervolging. Hij werd gearresteerd en opgesloten in het Huis van Bewaring in Scheveningen (Oranjehotel). Eduard is op 13 maart 1941 gefusilleerd op de Waalsdorpervlakte. De Puttense periode was van 1935-1939.

Jo Bezaan (1894 – 1952): slachtoffer en uitbeelder van de razzia. Bezaan was een veelzijdig grafisch kunstenaar (olieverf, litho's, houtsneden, etsen, gravures). Jo en echtgenote Tine worden zwaar getroffen als hun zoon Jaap Rijn gedeporteerd wordt als slachtoffer van de Puttense razzia en in kamp Meppen Versen (buitenkamp Neuengamme) om het leven komt. Een sublimatie van dit diepe verdriet komt onder andere tot uitdrukking in een zeer expressieve serie houtsneden over de razzia: Putten 1944. Via Tijs Willemsen (adviseur en bemiddelaar weduwe Bezaan) is een aanzienlijk deel van het nagelaten oeuvre van Bezaan in het bezit van de gemeente Putten gekomen. Een aantal gelijkgestemden in Putten vindt aansluiting bij elkaar. Op zondagmorgen komen kunstenaars als Dorus Roovers, Henk Henriët en Ward Hellendoorn op de koffie bij de familie Bezaan. Ook communist Piet Oosterbroek is vaak van de partij.

Dorus Roovers (1897 – 1953): een non-conformistisch kunstenaar. Deze flamboyante en aimabele man drukte een stempel op het artistieke leven van Putten, met name door zijn activiteiten rondom kunstcentrum d'Olde Deel. Naast het tentoonstellen van zijn werken organiseert Roovers ook expositie van bekende kunstenaars. Werken van Charley Toorop, Kees van Dongen, Constant Permeke en zelfs van Pablo Picasso zijn er geëxposeerd.

Henk Henriët (1903 – 1945): avonturier van het verzet. Eind jaren 1930 vestigt Henriët zich met zijn gezin in Putten. Zijn vrouw kan echter niet aarden en daarom vertrekt het gezin in de herfst van 1939 weer naar Amsterdam. In de Tweede Wereldoorlog weigert ook Henriët zich aan te sluiten bij de Nederlandsche Kultuurkamer. Hij zegt zijn lidmaatschap van De Onafhankelijken op en wordt actief in het verzet. Zo vervalst hij papieren en zorgt voor onderduikadressen. Tijdens een bezoek aan de Garderenseweg in Putten in december 1944 worden de bewoners en gasten opgepakt en gearresteerd. Henriët zit enige tijd gevangen in Kamp Amersfoort. Zelfs in het kamp portretteert hij medegevangenen. Vanuit het doorgangskamp Amersfoort wordt Henriët in februari 1945 gedeporteerd naar KZ Neuengamme. Hij is een van de vele gevangenen die in april 1945 door de Duitsers aan boord van de "Cap Arcona" wordt gebracht. Het schip wordt gebombardeerd in de Elbemonding, waarbij ruim 7000 mensen omkomen.

Tijdens de oorlog sluit hij zich aan bij het verzet. In 1943 duikt hij onder in Ter Apel (Groningen). Na de bevrijding bewoont Roovers c.s. nog een korte tijd de boerderij. De eigenaar, de heer A. Schotsman, zegt het huurcontract op wegens een grote huurachterstand. Roovers, in 1947 getrouwd met Mies Rose, bewoont enige tijd het huis van de familie Du Ry van Beest Holle. Dit gezin is tijdelijk geïnterneerd in een kamp in Harderwijk. Ze wonen echter maar kort in dit huis aan de Schoonderbeeklaan, dat niet lang daarna de ambtswoning wordt van de burgemeester jhr. mr. W.F. Quarles van Ufford.

GEEF DEZE GEZICHTEN EEN NAAM

Aflevering 82

Tekst: Marco Kleijer

Fotografie: eigen foto's / archiefbeeld

UITGELICHT

In dit deel van "Geef deze gezichten een naam" willen we Jan Aarsen uitlichten.

Jan werd op 2 maart 1924 geboren in Putten uit het huwelijk van Jan Aarsen en Gerritje Bronkhorst. Jan trouwde op 8 januari 1954 in Putten met Minke Honig. Zij was een dochter van Johannes Marinus Honig en Tiette Vrolijk. Van Jan hebben we één pasfoto waarbij hij door tien personen werd herkend.

ERELID P.P.V.

Jan is lang lid geweest van de Puttense Pluimveevereniging. In het jubileumboek van 1993 ter gelegenheid van het 75-jarige bestaan van de P.P.V. vinden we een interview met hem.

"Bij het betreden van de huiskamer met onze blik iets opzij gericht, ontdekten we een ruim bemeten oorkonde aan de muur, waarop stond vermeld, dat het erelidmaatschap verdiend was, door zich meer dan 30 jaar in te zetten voor het tatoueren van konijnen. Een niet altijd even eenvoudig baantje, waarbij gemakkelijk fouten gemaakt konden worden. Het tatoueren gebeurde bij timmerman en bestuurslid van Losenoord in de Bakkerstraat, maar ook bij de leden en bij hem zelf aan huis. In 1948 was hij hiermee begonnen, hoewel hij slechts enige jaren lid was. Met zijn konijnen, Vlaamse Reuzen en Franse Hangoren heeft hij menigmaal succes op tentoonstellingen gehad. Daarom was het droef, dat hij met zijn liefhebberij moest stoppen, omdat hij last van de luchtwegen kreeg.

Hij herinnerde zich nog leuke voorvallen. Eén ervan was de tocht met de bakfiets, het was in de tijd, dat activiteiten gezamenlijk met verschillende verenigingen en om beurten georganiseerd werden. In Nijkerk was er de tafelkeuring, een bakfiets volgeladen en geëscorteerd door fietsers ging op weg naar Nijkerk."

"De weg was smal en met bomen geflankeerd, een dikke autobus kon er maar niet langs en het wachten zat, besloot de chauffeur tot een claxonuitbarsting. Dat was even schrikken! In de bakfiets zaten ook konijnen, sommige in nette kisten en andere in kartonnen dozen. Hoewel het niet regende werden de dozen toch nat en op het laatst waren ze zelfs doorweekt. Voor de bocht van 'Salentein', het leek wel of het afgesproken werk was, verkozen enkele konijnen tegelijk de vrijheid. Dat werd konijnen vangen! Of deze dieren met prijzen naar huis gekomen zijn vermeldt de historie niet.

Al met al heeft Jan de 'P.P.V.' een warm hart toegedragen en vele activiteiten met plezier gedaan. Hij heeft zelfs een konijnevoederdepot gehad, waar hij het voer betrok bij een firma met de typische naam 'Oudgenoeg', welke in Ermelo gevestigd was. Aan het einde van de middag kregen we de indruk, dat het praten over 'De P.P.V.' hem goed gedaan had."

PUTTENSE PLUIMVEEVERENIGING

Op 18 november 1918 werd in Huinen de Puttense Pluimveevereniging opgericht. De Eerste Wereldoorlog was een week daarvoor beëindigd en ondanks dat Nederland neutraal was gebleven waren de gevolgen van de wereldoorlog overal merkbaar. De meeste kippen waren opgeruimd vanwege gebrek aan voer. Eind september 1918 werd het vervoersverbod en maximumprijs van eieren opgeheven. Eieren werden daarna voor recordprijzen verkocht. In deze onstuimige tijden vond de P.P.V. haar oorsprong en heeft de tand des tijds doorstaan. Tegenwoordig bestaat deze vereniging nog onder de naam Pluimvee en Pelsdierfokker Vereniging.

JAN VAN 'T HEK

Ik vroeg mijn vader of hij toevallig Jan heeft gekend. "Ja, die kende ik wel. Hij kwam vroeger bij ons thuis. Jan van 't Hek (waarom hij die bijnaam had wist mijn vader niet) kwam dan bij ons om konijnenoren te tatoeëren. Dan knipte hij met een tang met pennetjes in het oor en smeerde er daarna inkt in, dat bleef dan altijd zichtbaar."

Op de vraag of hij nog meer wist te herinneren vertelde hij het volgende: "Ome Cees, Jan en Peter van 't Hek en ik hadden konijnen ingezonden voor een show in Zwolle. Ik had net mijn rijbewijs en zou rijden als we de konijnen op zouden gaan halen. Daarvoor hadden we een auto bij garage Montfrans gehuurd, een Ford Anglia.

Onderweg begon plots een rood lampje op het dashboard te branden en ik reed voorzichtig naar 't Harde waar een station van de wegenwacht was. Daar werd geconstateerd dat de dynamo defect was. Omdat het een huurauto was werd garage Montfrans gebeld. Die bracht vanuit Putten een nieuwe dynamo naar 't Harde die de wegenwacht vervolgens in de auto monteerde. Ondertussen wachtten wij in een café aan de overkant waar Peter van 't Hek ons op een kop koffie trakteerde.

Het werd al laat en we kwamen pas rond 23:00 aan in Zwolle. We liepen de hal in waar onze konijnen zouden moeten staan, maar alles was leeg. Geen konijn meer te bekennen, wat zullen we nu beleven!" Wat bleek, de konijnen die niet waren opgehaald waren elders ondergebracht om het weekend over te blijven, wachtend totdat hun baasjes ze zouden ophalen. Eind goed, al goed.

PRIJZENREGEN

Dat Jan niet onverdienstelijk was in het fokken van konijnen lezen we in de het "Ermelo's Nieuwsblad" van 9 oktober 1953:

"De Puttense Pluimveevereniging hield deze week een voorkeuring van jonge konijnen. De dieren werden gekeurd door de heer G.H. Cornelissen de Beer uit Apeldoorn en had een goed verloop. De uitslag van deze keuring was: Jan Aarsen, Rexen, waarvan 1 zeer goed, 1 beter goed; Klein Zilver 1 goed; Franse Hangoren 2 uitstekend, 1 zeer goed en 1 beter goed."

Dit resulteerde die dag in een groot aantal prijzen voor Jan, namelijk een

"beker voor het mooiste konijn, behaald met Franse Hangoor. Krans voor het mooiste konijn op één na, behaald met Franse Hangoor. Lauwertak voor het mooiste konijn op twee na, behaald met Pool. Medaille voor het mooiste konijn grote rassen op één na, behaald met Franse Hangoor."

RAZZIA

De razzia in oktober 1944 ging niet aan de familie Aarsen voorbij. Twee broers van Jan zijn weggevoerd. Gerrit, 34 jaar, overleed al op 20 november 1944 in Ladelund. Johannes, slechts 17 jaar, overleed op 23 december 1944 in Neuengamme.

Bij de razzia werd het ouderlijk huis aan de Garderenseweg 22 verwoest.

OVERLIJDEN

Jan Aarsen overleed op 7 oktober 1999 in de leeftijd van 75 jaar. Hij ligt, samen met zijn vrouw, begraven op de Algemene begraafplaats Schootmanshof aan de Hoflaan in Putten.

De Garderenseweg omstreeks 1935, gezien vanaf de Voorthuizerstraat in de richting van het dorp. Links vooraan pension Brandenburg, daarachter de woningen van Jan Aarsen en Jacob van den Brink.

De huizen zijn vrijwel allemaal verbrand na de razzia in 1944. Op de plaats zijn wederom woningen gebouwd.

Heeft u een vraag of tip voor de rubriek "Geef deze gezichten een naam"?

Neem dan contact op met Marco Kleijer (06-22726857 / marco.kleijer@vrogger.nl) of

Tijs van den Brink (0342-418503 / t.brink1@upcmail.nl)

PUTTERS PRAOTEN

Je maggen t niet laoten!

Tekst: Johan Grift

OVER VROGGER: ROKERIGE VERJAORDAGGEN

Zoas ut vrogger bie ons thuus gung.

Mien vao en moe waren altied in januaori jaorig. An heulie verjaordaggen bewaoren vulie goeie herinneringen. Al vreur ut dat ut kraakten en lag t'r een meter snee, de verjaordaggen mon 'evierd worren. Vulie ha'n een grote familie. Daor was op zich niks mis mee, mar vur mien vao en moe was ut een hele uitdaging um al dee makke schapen in een hok te kriegen bie ons in huus.

As ik joe vertel da onze vorkamer oengeveer vier bie vuuf meter was, dan begriep je ok wel dat ut een heul spul was um ze daor allemaol in te kriegen. Zoender te overdrieven zatten d'r op ut drukst van de avend oengeveer vuufentwientig feestgangers in de woenkamer. Vulie as kiender kon d'r jammer genug niet bie en vulie zatten dan in de woenkeuken totdat d'r een paor naor huus gungen, dan scheuven vulie ok an.

Mien moe bakten zelf de appel- en slagroomtaarten. In de appeltaarten gungen in dee tied nog echte gouterenetten. Heur taarten worden tot in de vere umtrek 'eprezen. D'r eigengemaakten advocaat worden naor hartelust in'eneumen deur mien tantes.

Van te veuren worden d'r al glaozen op tafel 'ezet mit rookgerei zoas sigretten, mit en zoender filter, meestal Roxy, Golden Fiction en Peter Stuyvesant, kleine sigaartjes en niet te vergeten de echte bolknakken van Hofnar, Ritmeester en Karel I.

De ooms druncken meest jonge jenever en vjeu. As ze dorst ha'n, dan vreugen ze um een pilsjen. En ik kan joe vertellen dat d'r een paor biezatten dee veul dorst ha'n. Ze lustten d'r wel pap van.

Umdat vulie ut niet zo breed ha'n, lei mien moe iedere week wat geld an de kant. Daor kocht zie dan, speciaal vur de verjaordagen, stareke drank en rookgerei van.

As 's aves iedereen binnen'edruppeld was, kos ut feest beginnen. D'r worden 'erookt en 'edruncken dat ut een lieve lust was. Nao gelang de avend vorderde, nammen ut kabaal en de rookontwikkeling ok toe. De hele kamer stung dik in de rook en degenen dee niet rookten, zoals mien moeder en onze tantes, dee nog nooit een sigret of sigaar in d'r bakkes 'ehad ha'n, rookten deur de rook dee ze binnenkregen net zo hard mee. Verhaolen worden d'r verteld, 't ene verhaol nog stareker as ut aren. Man, wat ha'n ze, buten wat geknieft um, een schik mit mekaar.

t Is mar goed dat d'r toedertied nog geen rookmelders verplicht waren, aarst ha'vulie de brandweer ok nog op de verjaordaggen 'ehad. In de loop van de avond nam de rookontwikkeling zo toe da'je geen hand vur ogen zien kosten. Ut was zo areg dat an ut eind van de avond de visiten op de tast de vorkamer uurgung um naor huus te gaon. Mit een voldaan gevoel vol van stareke verhaalen, lichtelijk 'anescheuten en goed deur'erookt gungen ze weer op huus an.

Op laotere leeftied drung ut pas tot mien deur. D'r was in dee tied niet veul te doen naost ut warek. Zeker nie bie wienterdag. De verjaordagen waren heulie enige verzetjes. Noen kunnen vulie ons zo'n verjaordag gelukkig nie meer vurstellen. Da's mar goed ok.

Mar of de verjaordagen van noen gezelliger bin as vrogger, dat waag ik te betwiefelen!

KAPSALON
van den Bor

Dames en heren salon
Gespecialiseerd in:
- Krullen, kleuren, knippen
- Haarverlenging/verdikking

Calcariaweg 33
3881 XE Putten
06-30712317
kapsalonbor@gmail.com

DE RENSELERBERG EN DE RIDDERWAL

Tekst: Jan van de Kraats

Fotografie: eigen foto's / archiefbeeld

Hoewel deze beide verhogingen in het landschap van buurtschap Hell een aantal meters niet te boven gaan, zijn ze toch begrippen in de Puttense historie. Haasloop Werner, een legerkapitein die in zijn jonge jaren de tocht van Napoleon naar Rusland meemaakte en in zijn latere jaren vele wandelingen op de Veluwe maakte, schreef verhalen over zijn historische bevindingen. Zo ook in 1847 over de Ridderwal en de Renselersberg in buurtschap Hell, duidelijk zichtbare elementen op de toen nog kale heide:

.... Het is de Ridderwal, die zich hier nog in zijnen oorspronkelijken vorm vertoont en eenige gelijkenis heeft met eene halve vierkante Redoute (kring-stelling), gediend hebbende als Retranchement (schans) van een legerkamp, vóór welks frontlijn, op een behoorlijken afstand, nog eene Vierkante Redoute gelegen is, die men de Kruishaar noemt; eenigzins verwijderd van deze is een ronde heuvel opgeworpen. Terwijl in de noordelijke rigting, tusschen de Kruishaar en de Allermolen, eene ronde Redoute ligt, de Renselerberg of malenpoll genaamd.

Wat de Ridderwal betreft, deze zoude hare benaming verkregen hebben naar de ridders, welke in het begin der XVde eeuw, met Gelderland tegen Holland en Utrecht verbonden, hier gelegerd geweest zijn.

De bestaande frontlijn, welke in eene rigting van het zuidoosten naar het noordwesten ligt, heeft eene lengte van 500 en eene hoogte van zeven el; zij is aan beide uiteinden regthoekig afgerond en men ziet duidelijk, dat zij hier opgeworpen is, om den vijand van Amersfoort te kunnen gadeslaan. De binnenruimte is thans bouwland, terwijl de buitenomtrek met hout bepoot is. Bij gelegenheid van het omzetten van den grond daartoe vond men, voor eenige jaren, in den grond, vijftien looden kogels, ter grootte van een stuiter (dubbelhaaks kaliber) benevens eenige gebakken steenen kogels van drie Amsterdamsche duimen middellijn, zoo als men destijds gewoon was uit donderbussen met donderkruid te schieten

Hij dacht dus overduidelijk in militaire termen en menselijk handelen. Enige beroepsdeformatie zal hem niet vreemd geweest zijn. Bedenk wel dat na de Franse tijd de el gelijk stond aan de nieuw bedachte meter. Dit was van overheidswege besloten om het nieuwe systeem ingevoerd te krijgen en de herinnering aan de oude el uit te wissen. Als bewijs hiervoor, de lengte van de Ridderwal is ook nu nog 500 m, maar de hoogte is door erosie gereduceerd tot ca 4 m. Niet uit te sluiten valt dat hij door gewoonte voor de hoogteschatting toch de oude el heeft gebruikt, dan zou de hoogte ca 5 m hebben bedragen. De Ridderwal ligt naast boerderij de Ridder of Klein Malestein waar het zijn naam aan zal hebben ontleend.

Mij lijkt een wal midden op de hei waar je zo omheen kunt lopen van beperkte militaire waarde. Of er ooit gevochten is weten we niet uit andere bronnen. Sowieso is zo'n wal verleidelijk als doelwit en handig als kogelvanger bij het oefenen. Dit zou de enkele gevonden kogels kunnen verklaren. Iets dichterbij Nijkerk was zelfs een officiële schietbaan, al weet ik niet vanuit welke tijd. De echte verklaring zal anders luiden.

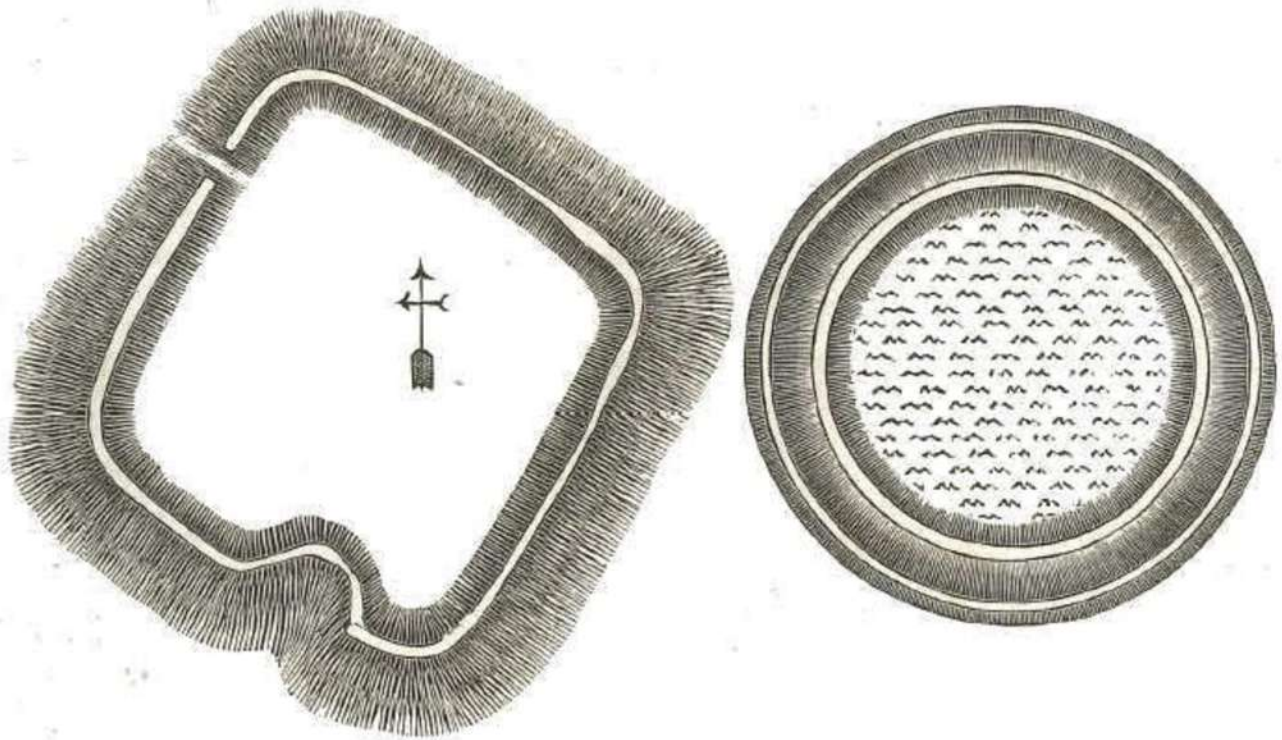

Fig. 1 Links een tekening van Haasloop Werner van de Kruishaarderberg. Merk op dat de toegang precies in de richting zit waar Haasloop Werner de vijand verwachtte. Rechts de Renselerberg. Beide plaatjes zijn afkomstig uit het Nederlandsche Magazijn 1844. Uiteraard stonden ze niet zo dicht bij elkaar. Ze hebben ook een verschillende schaal.

Drie jaar eerder in 1844 had hij ook al geschreven over de malenpol of Renselerberg:

... Deze Renselerberg bestaat uit eenen ronden heuvel met eene gracht omgraven, waarvan de kruin 20 passen middellijn heeft; bij denzelven, is voor eenige jaren een pot met Spaansche munt opgedolven.... In 1855 herhaalt hij dit in iets andere bewoording: ... In dit Helder malenveld ontwaren wij nog een door menschenhanden opgeworpen ronden heuvel van twintig passen middellijn, het malenpol genoemd, terwijl digt bij tegenover dezen heuvel ene vierkante hoogte gevonden wordt, die Kruishaar heet en tot het Nijkerkerveld behoort...

We hebben nu al vier verhogingen in het landschap; de Ridderwal, de Kruishaarderberg, daar niet ver vandaan een niet met naam genoemde opgeworpen heuvel, en als vierde de Renselerberg volgens hem in de richting van de Allermolen gezien vanaf de Kruishaarderberg. We zullen opnieuw proberen te begrijpen wat men in het verleden precies gezien heeft. Wel jammer dat hij ze niet allemaal getekend heeft, zelfs geen kaartje van de ligging.

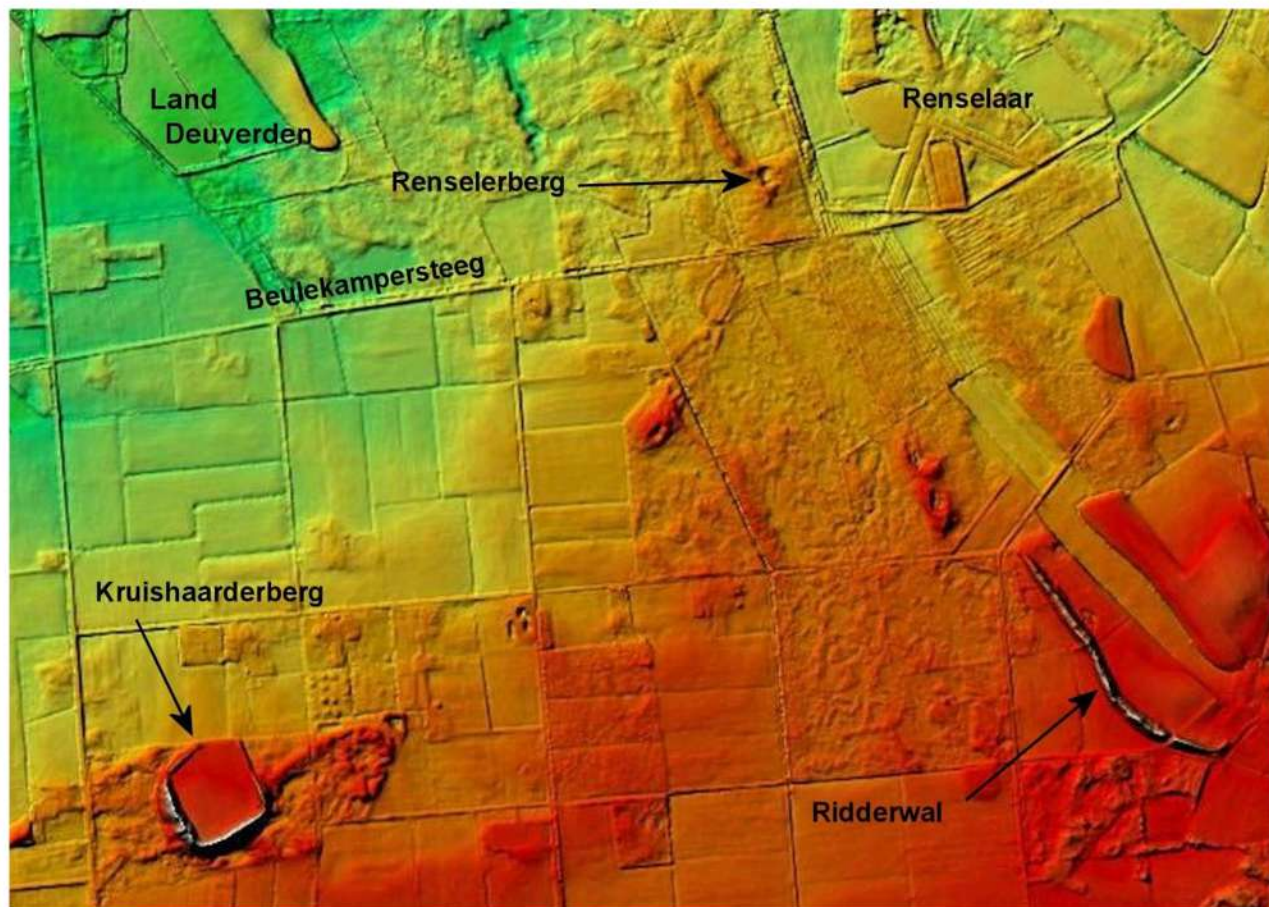

Fig. 2 Hoogtekaart AHN van het gebied Kruishaar met de Kruishaarderberg, de Ridderwal en de vermoedelijke plek van de Renselerberg. Groen is laag. Het duidelijk zichtbare gedeelte van de gekromde Ridderwal is ca 500m lang. Het noorden is op deze kaart recht naar boven. Het noordelijke puntje van de vierkante Kruishaarderberg is door ontginning verdwenen. Daar was hij ook al minder hoog. Let ook op de vele vierkante blokken van deze ontginningen na de verdeling van het Hellerveld.

De in Putten niet onbekende fysisch geograaf Peter Bijvank uit Nijkerk heeft in 2011 een gedegen verslag gedaan van de in Nijkerk gelegen Kruishaarderberg, zie zijn website <https://historischgeografischeartikelen.wordpress.com>. Hier een korte weergave. In feite is de Kruishaarderberg geen berg, maar een vierkant stuk grond omsloten door een (op sommige plaatsen hoge) wal nog steeds duidelijk zichtbaar in onze tijd, maar vanwege bebossing van de wal vooral goed te zien op hoogtekarten (zie figuur 2).

Hij komt tot de conclusie dat de Kruishaarderberg een vluchtplaats voor vee is geweest, ontstaan in de vijftiende tot zestiende eeuw. Rondtrekkende en plunderende Stichtse troepen hadden minder gauw in de gaten dat midden op de hei, waar geen boerderij stond, vee was verstopt. Door opstuiving van zand is vooral de zuidwesthoek van de wal flink hoger geworden. Het ontstaan van de huidige (korte) Ridderwal ziet hij nog steeds als een wal om vee binnen te houden. Hij noemt in zijn onderzoek een expeditie vanuit Arnhem in 1560 om de zandverstuivingen in deze regio te onderzoeken. Deze waren een groot probleem omdat de akkers onderstoven met zeer onvruchtbare grond. Het oude Kootwijk is zelfs in zijn geheel ondergestoven en op een andere plaats terecht gekomen.

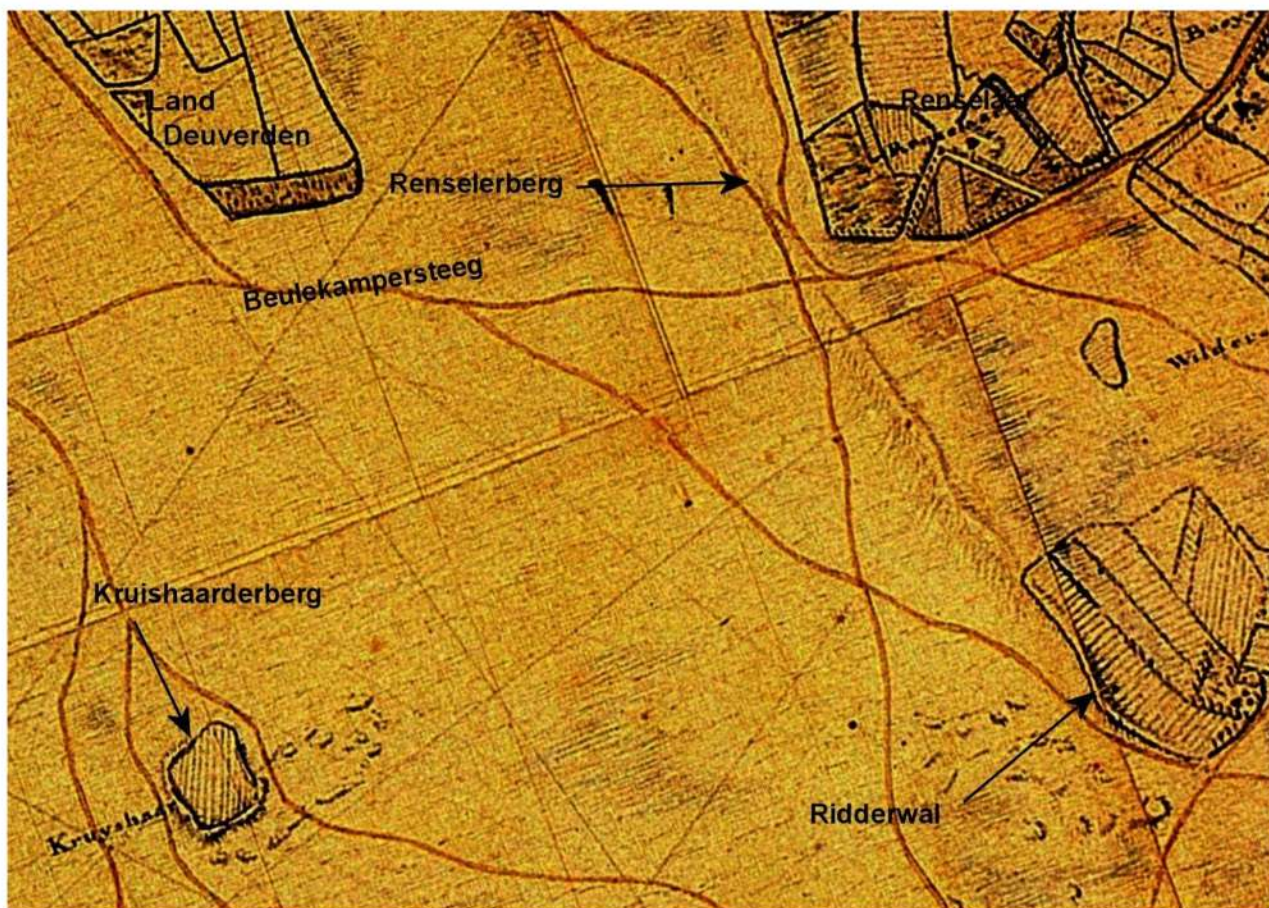

Fig. 3 Hetzelfde gebied als in fig. 2 met de kaart van De Man uit 1805. De tekst en de pijlen zijn identiek. Het contrast is flink opgevoerd om verbleekte details toch te kunnen zien. De Ridderwal komt nu tot bijna aan middenboven op de kaart.

In het expeditie verslag uit 1560 komen de inspecteurs vanuit Putten bij boerderij de Langemeen in Gerwerden (Gerven) terecht. Ze zien daar in de buurt een zandverstuivings gebied Cruysaer liggen, met daarbij een "clippken die Cromhaer geheeten". Bijvank komt tot de conclusie dat de Kruishaarderberg en de Cromhaer een en hetzelfde landschapselement is. Mijns inziens is de Cromhaer een andere naam voor de Ridderwal die een duidelijke kromme bochtige vorm heeft zoals uit de kaarten blijkt.

Het zandverstuivings gebied Cruyshaer waarover ze spreken mogen we beschouwen als het gehele gebied zoals het nu nog steeds genoemd wordt. Daarop bevindt zich de Kruishaarderberg. De omschrijving van klip past veel beter bij de langgerekte Ridderwal dan bij de vierkante vorm van de Kruishaarderberg. Dat de Cromhaar later de Ridderwal is gaan heten lijkt me aannemelijker dan dat de Kruishaar later Cromhaar werd genoemd. Bovendien ligt de Ridderwal een stuk dichterbij de Langemeen dan de Kruishaarderberg. Kijken we op de oudste kaart van het gebied waarin genoeg detail is ingetekend, de kaart van De Man uit 1805 (zie figuur 3), dan is de Ridderwal keurig ingetekend. De oorspronkelijke kaart is wel behoorlijk verbleekt, maar na enige beeldbewerking om het contrast te verhogen loopt de Ridderwal duidelijk door in noordelijke richting tot voorbij boerderij Renselaar en heeft dan een lengte van bijna 1.5 km.

In 1840 is dezelfde kaart uit 1805 opnieuw uitgegeven in opgepimpte vorm (figuur 4 links). Meer kleuren en duidelijker details, maar ook minder nauwkeurig. Wegen zijn overgetekend met minder bochten erin. De verfraaide nieuwe uitgave lijkt vooral bedoeld om de verkoop te stimuleren. Een detail is echter heel opvallend aanwezig, de Ridderwal die zich uitstrekt tot aan Renselaar. Kennelijk was die op de oorspronkelijke en toen nog niet verbleekte kaart ook goed te zien. Hooguit is hij iets korter getekend, niet erg ver over wat we nu de Beulekampersteeg zouden noemen. In vergelijking met de volgende kaart weten we meteen dat men niet opnieuw onderzoek in het veld heeft gedaan. Een kadaster kaart uit ca 1830 met mooie details (Fig. 4 midden) geeft tussen de weggetjes over de hei westelijk van Renselaar duidelijk heuveltjes te zien. Maar ten zuiden van de Beulkampersteeg zijn ontginningen te zien waardoor het midden gedeelte van de Ridderwal al ver voor 1840 verdwenen is.

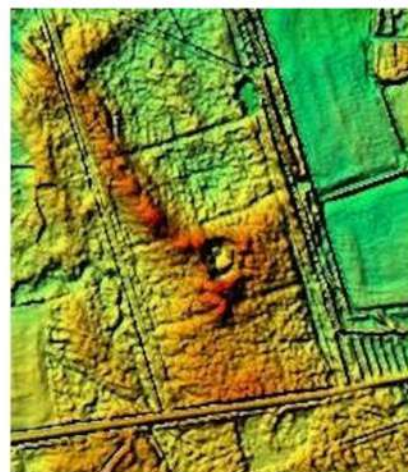

Fig. 4 links: detail DeMan 1840 met de uitgestrekte Ridderwal van ca 1500m lang, midden: Veldminuut kadaster ca 1830 met heuveltjes westelijk van Renselaar, rechts: detail recente hoogtekaart uit fig. 1 met hetzelfde gebied nog iets uitvergroot waarin men een komvormige Renselerberg kan zien.

De Renselerberg was eeuwenlang de vergaderplek van de malen van het Hellerveld. Dit overigens niet te verwarren met het noordelijker gelegen maalschap Hellerbroek dat pas in 1872 werd opgeheven. De malen zijn in dit verband de aandeelhouders, de eigenaren van boerderijen in buurtschap Hell, Gerven en ook in Diermen die het Hellerveld (ook vaak Helderveld genoemd) gebruikten als een plek om heideplaggen voor de bemesting van hun bouwland, turf voor de kachel en zand voor ophoging van hun erven en wegen te winnen. Malenboeken betreffende het Hellerveld, bewaard gebleven in het Gelders Archief (Markenarchief 0366, nummers 372 en 373) geven een overzicht van hun gezamenlijke besluiten, hun inkomsten en uitgaven van 1627 tot 1859. Oudere malenboeken zijn verloren gegaan. Het is ook niet bekend wanneer het Hellermaalschap ontstaan is, maar dat zal eeuwen terug liggen. In deze boeken staat bij de notulen van de jaarlijkse vergadering vaak een zin als "Op huidige datum ... zijn de veltgraven en de geërfdn van het Helderveld naar older gewoonte vergadert geweest op de Renselerberg en geresolveerd (besloten) als volgt..". De veltgraven waren de voorzitters van het Puttense en van het Nijkerkse gedeelte. De geërfdn waren de eigenaren van de boerderijen die volgens overerving aandelen in het maalschap hadden. Behalve de Renselerberg was er in de begintijd van deze boeken soms een andere vergaderplaats namelijk de meulenpol (molenpol) bij boerderij Deuverden. Voor de laatste keer gebeurde dat in 1709. Hierna laten de malen uit Nijkerk het kennelijk afweten zo blijkt uit de notulen. Onduidelijk is waarom, mogelijk was er gedoe over waar de grens precies lag. Vooral vlak voor de opheffing in 1844 staat soms de boerderij Renselaar als vergaderplaats genoteerd, een enkele keer zelfs met de toevoeging nabij de Renselerberg, kennelijk om misverstand te voorkomen. Waarschijnlijk werd er onderdak gezocht vanwege het weer. Peter Bijvank gaf mij de suggestie dat er in de laatste periode allerlei juridische zaken moesten worden geregeld waardoor er medewerkers van de notaris aanwezig waren. Die waren natuurlijk minder gehard (en hadden wellicht meer paperassen). Ook de allerlaatste vergadering in 1846 met de weer verenigde malen van Putten en Nijkerk was op boerderij Renselaar. Vergaderingen van het bestuur in klein verband tussendoor werden naar oude gewoonte gehouden ten huize van de oudste Veltgraaf. De afwikkeling van de opheffing en verdeling liep door tot het jaar 1859.

De locatie van de Renselerberg is vergeten. Friso schrijft er over in 1978 in zijn boekje "Een historische zwerftocht door het landschap van Putten". Het geeft onderhoudende en nuttige achtergrond informatie over ondermeer de maalschappen. De Ridderwal is volgens hem een wildkering van vroegere tijden vooral bedoeld om de wolven tegen te houden. Dit komt mij vrij ongeloofwaardig voor. Een koe tegenhouden met een houtwal okay, maar een wolf? Eerder komt een verdediging van de akkers tegen het oprukkende zand in aanmerking. Dat zand is dan blijven hangen in de luwte in de houtwal die daardoor steeds hoger werd, net als bij de Kruishaarderberg gebeurd zal zijn

Die houtwal zal dan een lengte van 1500 m hebben gehad. Friso heeft het over de afgegraven Renselerberg en schrijft zich baserend op Haasloop Werner: ... een ronde heuvel, die door mensenhanden opgeworpen is met een middellijn van ca 20 passen en door een droge gracht omringd Hij geeft daarbij een schets uit 1844 die we hier in figuur 1 ook hebben weergegeven. Ook memoreert hij dat Jan Wijncop denneboompjes schonk om uit de wind te kunnen zitten. Inderdaad is bij het jaar 1774 in de malenboeken te lezen dat door de malen besloten werd dit ingepootte houtwalletje op de Renselerberg voortaan in ere te houden. Er zal jaarlijks buiten het walletje een vredeinge van rijshout worden opgericht, een extra beschutting dus. De aanwezigheid van een walletje geeft al aan dat er een komvormige binnenruimte is. De omschrijving van de door mensenhanden opgeworpen ronde heuvel lazen we vrijwel letterlijk in een verhaal van Haasloop Werner uit 1855. Toch is er mogelijk verwarring opgetreden. Het gaat hier over de malenpol van het Helderveld dichtbij en tegenover de Kruishaarse berg. Tegenover de Kruishaarseberg is natuurlijk ook een lastig begrip. We lazen al in het begin de tekst van Haasloop Werner:

Terwijl in de noordelijke rigting, tusschen de Kruishaar en de Allermolen, eene ronde Redoute ligt, de Renselerberg of malenpoll genaamd.

Nu lag de Allermolen exact in noordelijke richting vanaf de Kruishaar (Kruishaarseberg) gezien. Daar tussen in ligt het grondgebied van Deuverden. Renselaar ligt nagenoeg in noordoostelijke richting, dus 45 graden gedraaid. Haasloop Werner heeft dus wel een Malenpol gevonden, maar dit zou zo maar de Molenpol bij Deuverden kunnen zijn waarvan de precieze ligging ook niet meer bekend is, maar mogelijk op Nijkerks gebied. Hij heeft wellicht aangenomen dat die molenpol de Renselerberg was. Het gebied tussen de Kruishaarseberg en Deuverden is bijna geheel in cultuur gebracht en de door mensenhanden opgeworpen heuvel zal daarbij weer door mensenhanden in de droge gracht eromheen zijn terug geworpen. De andere opgeworpen ronde heuvel "eenigzins verwijderd" van de Kruishaarderberg zou dan de echte Renselerberg kunnen zijn. De gedachte komt op dat Haasloop Werner gewoon niet zo goed was in het bepalen van de kompasrichting. Maar van een kapitein in het leger mag je beter verwachten en trouwens de richting van de Ridderwal beschrijft hij wel goed. Uiteindelijk doet dit er ook niet toe voor de verdere strekking van dit verhaal.

Hagoort schrijft in 1984 in zijn doctoraalscriptie "Bijdrage tot de Toponymie van Putten" over de Renselerberg: ... De juiste ligging, waarschijnlijk op een van de percelen van het erf Renselaar, heb ik, ook na ruime informatie, niet kunnen achterhalen ... Zelf (JvdK) heb ik horen beweren dat het perceel de Bergkamp (H210) bij het erf van Renselaar de plek zou zijn. Deze naam mogen we echter aannemen afkomstig te zijn van de ligging achter de hooiberg van Renseler en heeft niets van doen met de Renselerberg. Een Bergkamp is bij heel veel boerderijen in deze streek te vinden.

Terugkomend op de Ridderwal. Het noordelijke gedeelte, zichtbaar op de getoonde kaarten, ligt nu in een bosgebied. Aan de zuidkant van de Beulekampersteeg is het terrein duidelijk ontgonnen geweest tot akkers en later met bos beplant. Hier was het middenstuk van de oorspronkelijk 1500m lange Ridderwal al voor de optekening van Haasloop Werner in 1844 geheel verdwenen. Te denken valt dat ook al voor de ontginning door gebrek aan onderhoud van dit gedeelte de zichtbaarheid verminderd geweest zal zijn. Nu zijn er hier in een klein gebiedje op de route hooguit nog enkele losse heuvels te zien. Van het noordelijkste gedeelte, noordelijk van de Beulekampersteeg en westelijk op zeer korte afstand van de gronden van Renselaar vinden we op de huidige hoogtekaarten nog de restanten van het "clippken" uit 1560 (zie figuur 4 rechts). Op de kaart van 1805 zien we dat er zowel oostelijk als westelijk van deze rug een weg loopt op korte afstand parallel aan elkaar, de rug vormde duidelijk een barrière. Wel zijn er doorsnijdingen. Het heuvelrugje heeft op een plek een komvormige uitholling in de top. Het lijkt mij de perfecte kandidaat voor de verdwenen geachte Renselersberg. Peter Bijvank geeft mij als commentaar dat dit inderdaad de plek geweest kan zijn, maar dat dan toch van de berg door jarenlange zandwinning nu hooguit een kuil over gebleven is. Blijft voor mij toch een mooie gedachte dat de Ridderwal en de Renselerberg overblijfselen zijn van een en dezelfde structuur. Een Puttense "Chinese muur" ontstaan ver voor 1600 door noeste arbeid van boeren om de natuur te beteugelen en daarmee de voedselproductie te beschermen.

Met dank aan Peter Bijvank voor zijn opmerkingen over een eerdere versie van dit verhaal.

De verhalen van Haasloop Werner:

De Malen-Poll bij Nijkerk. Geldersche Volks Almanak 1844. blz. 36.

Wandeling naar de buurschappen Hunnen en Zoelstraat, tusschen Putten en Nijkerk. Geldersche Volks Almanak 1847. blz. 148.

Een geschiedkundig-statistische wandeling in de gemeente Putten op de Veluwe. Tijdschrift voor Staatshuishoudkunde en Statistiek. Tjeenk Willink 1855. blz. 85

Tot slot...

Beste lezers,

Met veel trots presenteren we weer een nieuwe editie van De Graver, het laatste exemplaar van 2024. Het afgelopen jaar heeft de redactie hard gewerkt om dit kwartaalblad opnieuw vorm te geven, in nauwe samenwerking met bestuursleden en vrijwilligers van het PHG, de musea en lezers van dit magazine. We hopen dat u de ingeslagen weg kunt waarderen en dat het magazine bijdraagt aan de interesse en liefde voor de geschiedenis van Putten.

Met het verschijnen van deze editie nemen we helaas ook afscheid van eindredacteur Marina Hazeleger. Wegens haar verhuizing naar een andere gemeente heeft zij besloten de eindredactie van De Graver over te dragen aan een nieuw redactielid. Marina, hartelijk dank voor je inzet en creatieve bijdrage! We wensen je veel succes en geluk in je nieuwe woning.

De eindredactie zal vanaf 2025 opgepakt worden door Monique Met. Haar enthousiasme en scherpe oog voor detail zijn onmisbaar voor de redactie, wij kijken dan ook uit naar een prachtige samenwerking. Welkom, Monique!

Ook in het komende jaar gaan we op zoek naar inspirerende verhalen en boeiende artikelen die de rijke historie van Putten in de schijnwerpers zetten. Dit doen we zoals gezegd niet alleen, de hulp van vrijwilligers is hierbij onmisbaar. We doen dan ook graag een oproep aan de lezers van De Graver! Heeft u een idee voor een artikel, een vraag over de geschiedenis van Putten, of misschien zelf een bijzonder verhaal dat u wilt delen? Neem dan zeker contact op met de redactie!

Voor nu wensen wij u fijne feestdagen en graag tot volgend jaar!

Met hartelijke groet,

Redactie De Graver

*Bert Klompenhouwer
Bertra van Renselaar*

*Monique Met
Marieke Grift*

Colofon

De Graver is een uitgave van het
Puttens Historisch Genootschap

Redactie

Marieke Grift

Bert Klompenhouwer

Monique Met

Marina Hazeleger

Bertha van Renselaar

Druk

Nummer 4 - Jaargang 34 - December 2024

Contactgegevens

Redactie "De Graver"

graver@phg-putten.nl

www.phg-putten.nl

Uitgever

Calumma, Ermelo

Met dank aan

De Vrienden van de Stichting & alle donateurs en sponsors

PHG-bestuur:

Jan van den Hoorn - voorzitter

Johan Grift - vicevoorzitter

Marja van der Klok-Schipper - secretaris

Aart van de Mheen - penningmeester

Peter Vink - bestuurslid

Henk van der Zwaag - bestuurslid

De Graver wordt vier keer per jaar verspreid onder donateurs en vrienden van het Puttens Historisch Genootschap.

Heeft u kopij, vragen of opmerkingen voor De Graver?

Neem dan contact op met de redactie via graver@phg-putten.nl. De deadlines voor aanleveren van kopij van de betreffende edities:

- Editie maart 2025 - 1 april
- Editie juni 2025 - 1 mei
- Editie september 2025 - 1 augustus
- Editie december - 1 november

Voor vragen aan het bestuur van het Puttens Historisch Genootschap en de beide musea De Tien Malen en de Mariahoeve kunt u contact opnemen met de secretaris: secretaris@phg-putten.nl

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten, aan te passen of te wijzigen. Uiteraard altijd in overleg met de schrijver. Foto's moeten digitaal worden aangeleverd in min. 300dpi.

De in dit blad opgenomen artikelen geven niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur en/of de redactie weer. Hieraan kunnen geen rechten worden ontleend en kan het bestuur of de redactie niet aansprakelijk voor worden gesteld.

Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan de ledenadministratie, Teun van Unen:

Tel. 06 - 535 209 72, of stuur een mail naar relatiebeheer@phg.conscribo.nl

Indien er klachten zijn over bezorging kunt u contact opnemen met de redactie via: graver@phg-putten.nl

Als donateur van het PHG ondersteunt u onze doelstellingen en ontvangt u ons kwartaalblad De Graver met informatie over onze werkzaamheden. Ook heeft u gratis toegang tot Museumboerderij De Mariahoeve en Museum De Tien Malen.

Minimumbedrag voor toegezegde donaties is € 20,00 per jaar en wordt per kalenderjaar verlengd. Het RSIN nummer van het PHG is 805823724. Het PHG is een stichting met een culturele ANBI status. Opzegging dient vóór 1 december (donateur voor het komende jaar) te geschieden aan relatiebeheer of de penningmeester: penningmeester@phg-putten.nl

Betalingen kunnen gedaan worden naar:

IBAN: NL94RABO 0384 1229 22

BIC: RABONL2U

KvK St. reg.nr. 410 358 22

© 2024 Puttens Historisch Genootschap

DE VOLGENDE ONDERNEMERS UIT PUTTEN ZIJN OOK

Vrienden

VAN DE MARIAHOEVE EN DE TIEN MALEN

Garagebedrijf Van Veenhuisen B.V. Putten

VAN GANSWIJK
DAMES- EN HERENMODE

MEILING
SINDS 1928.

van de Brug
INT. TANKTRANSPORT BV

**GV fiscale en
administratieve
dienstverlening**

ROORDINK | ARCHITECTEN BNA
WWW.ROORDINKARCHITECTEN.NL

MTS. van Helt
T'overstraat 8 3882RK Putten
Tel: 06-20263466
Tel/Fax: 0343-354730

Leuck
voor jou

DE VOLGENDE ONDERNEMERS UIT PUTTEN ZIJN OOK

Vrienden

VAN DE MARIAHOEVE EN DE TIEN MALEN

